

Ewa Gorlewska
Uniwersytet w Białymstoku

Nazwy wartości uniwersalnych w polskiej Konstytucji – znaczenia tekstowe i konotacje potoczne¹

1. Wprowadzenie

Artykuł dotyczy fundamentalnych kategorii dóbr pojawiających się w aktualnej polskiej Konstytucji². Ze względu na to, że ustawa zasadnicza jest dokumentem obowiązującym wszystkich obywateli, niezależnie od uznawanego przez nich światopoglądu, powinna odwoływać się do najmniej dyskusyjnych kategorii wartości, akceptowanych przez ogół społeczeństwa. Wybór katalogu wartości wyznawanych przez mieszkańców państwa jest niemożliwy ze względu na silne zróżnicowanie postaw aksjologicznych. Prawodawca uwzględnił zatem szereg dóbr kojarzonych z różnymi stanowiskami ideologicznymi³, co w założeniu miało skutkować powszechnym zaakceptowa-

¹ Artykuł ten powstał na podstawie przygotowywanej aktualnie rozprawy doktorskiej pt. *Słownictwo aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – znaczenia tekstowe a konotacje potoczne*, pisanej na Wydziale Filologicznym UwB pod kierunkiem prof. dr hab. Ireny Szczepankowskiej. Przywołany tu materiał leksykalny dotyczący konotacji potocznych wartości uniwersalnych i ich źródeł został pozyskany z badania ankietowego przeprowadzonego na potrzeby dysertacji.

² W całym artykule cytowane fragmenty Konstytucji pochodzą z wydania 15, Warszawa 2014.

³ Stanowiska te wyodrębnił Piotr Winczorek, który wskazał na istnienie w polskim społeczeństwie następujących postaw ideologicznych wraz z dominującymi w nich wartościami: 1) nacjonalistyczno-autorytarnej (naród, rasa), 2) narodowo-chrześcijańskiej (religia, naród, tradycja), 3) konserwatywno-autorytarnej (własność, autorytet, tradycja), 4) konserwatywno-liberalnej (własność, wolność, tradycja, prawo), 5) chrześcijańsko-demokratycznej (praca, własność, religia, prawo), 6) agrarystycznej (praca, własność, prawo, tradycja), 7) liberalno-demokratycznej (własność, wolność, prawo, tolerancja), 8) socjoliberalnej (własność, wolność,

niem katalogu wartości chronionych przy pomocy nowego prawa. O ile jednak ochrona poszczególnych wartości powodowała i nadal powoduje liczne dyskusje i spory⁴, o tyle ustanowienie pewnych ugruntowanych w tradycji europejskiej dóbr jako uniwersalnych, tj. powszechnie uznanych, spaja naród jako wspólnotę.

Poszczególne idee kodowane są w języku. Jednostki językowe mają określone znaczenie, które jest zmienne w czasie i zależne od okoliczności ekstralingwistycznych (np. sytuacji społeczno-politycznej) i pragmatycznych (m.in. cech interlokutorów, rodzaju kontaktu). Te same pojęcia mogą być różnie profilowane w zależności od tego, kto i w jakiej sytuacji się nimi posługuje. W związku z tym również nazwy upojeciowionych wartości mogą zawierać różne składniki znaczeniowe, co warunkuje wielowymiarowe rozumienie tych określeń.

Niniejszy artykuł stanowi zestawienie znaczeń tekstowych nazw wartości uniwersalnych z konotacjami potocznymi⁵ tej kategorii. Znaczenia tekstowe odzwierciedlają sposób rozumienia pewnych nazw wartości zakodowany w warstwie leksykalnej i pragmatycznej Konstytucji. Konotacjami potocznymi nazywam zaś sposoby rozumienia słów ujawniające się w codziennych sytuacjach mówienia. Jako że prawo dotyczy wszystkich obywateli, znaczenia nazw ujęte w tekstach prawnych nie powinny zasadniczo różnić się od powszechnie przyjętego rozumienia słów⁶. Na konieczność zachowania podobieństwa znaczeniowego leksyki prawnej i potocznej ze względu na wymóg

praca, tradycja), 9) socjaldemokratycznej (praca, równość, wolność, tolerancja), 10) komunistycznej (równość, praca, autorytet), 11) anarchistycznej (wolność, równość, tolerancja), 12) populistycznej (równość, autorytet) – P. Winczorek, *Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Problem aksjologii*, „Przegląd Sejmowy”, 1996, nr 4, s. 12.

⁴ Przykładem może być tocząca się od lat debata światopoglądowa dotycząca rozmaitych problemów szczegółowych (m.in. ochrony życia, równouprawnienia). Punktem wspólnym tych rozmów jest refleksja nad aktualnością dotychczasowego prawa związanego z konstytucyjną ochroną określonych dóbr.

⁵ Konotacje potoczne zostały pozyskane w wyniku przeprowadzenia w 2016 r. ankiety lingwistycznej dotyczącej wyboru cenionych wartości oraz sposobu rozumienia nazw wartości konstytucyjnych. Respondentami było 300 studentów białostockich uczelni.

⁶ Por. A. Choduń, *Język prawny a język potoczny*, w: *Język, prawo, społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 77; R. Mastalski, *Wykładnia językowa w interpretacji prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 1999, nr 47, s. 3; J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki*, Warszawa 1999, s. 100.

rozumiałości komunikatów wskazuje Irena Szczepankowska, według której „prawodawca, podobnie jak inni uczestnicy dyskursów społecznych, powinien respektować wymagania odbiorców w zakresie takim, jaki narzuca zasada kooperacji [M.P. Grice’a – dopisek mój, E.G.] i uszczegóławiające ją maksymy konwersacyjne”⁷.

Porównanie Konstytucji z wypowiedziami potocznymi pod kątem wyboru wartości uznanych za uniwersalne oraz rozumienia nazw konstytucyjnych dóbr ogólnoludzkich pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy pojęcia wartości uniwersalnych są przez prawodawcę i respondentów rozumiane w zbliżony sposób. Semantyka omawianych konstytucyjnych pojęć aksjologicznych jest uzupełniona o definicje słownikowe nazw wskazanych wartości⁸.

2. Konstytucyjne wartości uniwersalne – charakterystyka semantyczna

We wstępie do Konstytucji ustrojodawca wymienia cztery wartości uniwersalne: prawdę, dobro, piękno i sprawiedliwość:

(...) my – Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający [zapis oryginalny – E.G.] tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł (...).

(Preambuła)

Trzy z nich (poza sprawiedliwością) tworzą klasyczną triadę wartości, mającą swoje źródło w filozofii Platona, i leżą u podstaw europejskiego kanonu aksjologicznego. Sprawiedliwość natomiast jest głównym wyznacznikiem etycznego porządku realizowanego w państwie. O właściwe jej respektowanie dbają odpowiednie instytucje wymiaru sprawiedliwości⁹. Warto zauważyć, że cztery dobra wymienione w ustawie zasadniczej jako wartości uniwersalne zyskały status obiek-

⁷ I. Szczepankowska, *Polszczyzna wobec wymagań komunikacyjnych współczesnego społeczeństwa*, w: *Język polskiego prawa: nowe wyzwania*, red. D. Kondratczyk-Przybylska, A. Niewiadomski, E. Walewska, Warszawa 2016, s. 231.

⁸ Wypowiedzi ankietowe pozwalają dotrzeć do rozumienia słów przez danego respondenta. Rozumienie to może, ale nie musi, być zbieżne z ogólnie przyjętym pojmowaniem pewnych nazw zapisanym w słownikach języka polskiego.

⁹ Z. Stawrowski, *Aksjologiczne podstawy Konstytucji*, online:

<http://www.rpo.gov.pl/pliki/12180269390.pdf>, dostęp: 3.09.2016.

tywnych – ich ocena nie zależy od indywidualnych preferencji moralnych człowieka. Stałość tych kategorii daje aksjologii konstytucyjnej obiektywistyczne ugruntowanie¹⁰, które winno ideologicznie spajać wspólnotę narodową złożoną z grup i jednostek wyznających różne idee. Dodatkowo, jak twierdzi Ryszard Piotrowski, wartości uniwersalne mają charakter transcendentalny, absolutny – nie podlegają negacji, ponieważ istnieją obiektywnie, niezależnie od preferencji aksjologicznych poszczególnych społeczeństw¹¹.

Wartości uniwersalne stanowią podstawę konstytucyjnej (państwowej i społecznej) aksjologii, ich odbiorcą i dysponentem jest człowiek. Nawet dobra absolutne, istniejące obiektywnie, aby się pojawić, muszą zostać zrealizowane przez podmiot. Jak twierdzi Roman Ingarden, wszystkie wartości istnieją w sposób niezależny, jednakże ich bytowa niesamodzielnosc wymaga, by zostały „odkryte” przez człowieka i przez niego były praktykowane¹².

Prawda

Leksem ten literalnie pojawia się w ustawie zasadniczej tylko raz – w preambule. Przez prawodawcę został usytuowany wśród nazw wartości uniwersalnych leżących u podstaw europejskiej i polskiej aksjologii. Prawda rozumiana jako byt abstrakcyjny nie jest jedynym profilem tego pojęcia, jaki występuje w analizowanym dokumencie. Omawiana wartość zyskuje także dwie inne postacie: wiedzy o świecie oraz znajomości ważnych dla państwa wydarzeń. Narzędziami pozytywnie wartościowanymi w Konstytucji, pozwalającymi dotrzeć do prawdy, są nauka i wykształcenie. Natomiast instrumentami pomocnymi w zdobywaniu wiedzy z zakresu funkcjonowania państwa jest informacja (a wraz z nią jawność). W obu kontekstach prawda postrzegana jest jako wartość poznawcza związana z wiedzą człowieka o otaczającym go makro- i mikroświecie. Różne profile prawdy są

¹⁰ M. Piechowiak, *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa*, w: *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz i in., Warszawa 2013, s. 66.

¹¹ R. Piotrowski, *Powiązanie wartości społecznych i obywatelskich w Konstytucji RP*, online: <http://przegląd-socjalistyczny.pl/debaty-redakcyjne/32-debata/414-powiazanie-wartosci-spoecznych-i-obywatelskich-w-konstytucji-rp>, dostęp: 18.02.2017.

¹² R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987; por. W. Furmanek, *Niektóre problemy związane z procesami urzeczywistniania wartości*, w: *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości*, red. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015, s. 45.

w Konstytucji rozmaicie waloryzowane, o czym świadczy status prawny związanych z nią wartości instrumentalnych. Oto wybrane fragmenty ustawy zasadniczej obrazujące omawiany brak równowagi w ocenie poszczególnych form przejawiania się prawdy:

Art. 45. (...) 2. Wylączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny.

Art. 61. 1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. (...) 3. Ograniczenie prawa (...) może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.

Art. 54. 1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.

Art. 70. 1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa

Art. 213. 1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.

Możliwość ograniczenia jawności informacji – ze względu na moralność publiczną, bezpieczeństwo i dobro państwa, porządek publiczny, ochronę życia prywatnego – wskazuje na podrzędność płynącej z nich wiedzy (prawdy) wobec wymienionych dóbr. Z kolei inne wartości instrumentalne związane z analizowaną wartością, takie jak wykształcenie i nauka, mają w Konstytucji wysoki status dóbr powszechnie dostępnych. Z przytoczonych artykułów wynika, że prawda nie jest wartością o jednoznacznej charakterystyce. Pewne jej aspekty są cennie bezwzględnie wysoko, inne zaś ustępują miejsca wartościom uznanym za ważniejsze.

Prawda w ujęciu słownikowym różni się od jej portretu konstytucyjnego. Leksykografowie podkreślają jej związek z rzeczywistością obiektywną, nawiązują tym samym do klasycznej koncepcji prawdy

sformułowanej przez Artystotelesa¹³. Zdaniem autorów definicji „prawdy” jest ona ‘zgodnością tego, co się mówi z tym, co jest’ oraz ‘tym, co istnieje obiektywnie’¹⁴. Ponadto podkreśla się jej powszechność i wolność od indywidualnych zapatrywań, o czym świadczą następujące charakterystyki: (prawda to) ‘idea, zasada, teza, uważana powszechnie za niepodważalną’, ‘to, co istnieje rzeczywiście i jest niezależne od subiektywnych doznań i ocen’¹⁵.

Dobro

Dobro jest najbardziej rozpowszechnioną kategorią wartości w ustawie zasadniczej. Aktualizuje się jako wartość sama w sobie oraz w postaci innych pojęć aksjologicznych implikujących obecność dobra określonego rodzaju. Właściwie cała Konstytucja, czyli wszystkie zawarte w niej prawa, zasady, obowiązki i wolności (również zakazy) służą określonemu dobru¹⁶. Ewa Malinowska zauważa, że w ustawie zasadniczej głównym obiektem ochrony nie jest dobro samo w sobie, lecz dobro określonego podmiotu: jednostki, grupy (narodu, społeczeństwa) czy struktury (ojczyzny, państwa)¹⁷.

Nazwa „dobro” oznacza w Konstytucji wartość uniwersalną mającą swoje źródło w Bogu bądź w sumieniu człowieka. Poszczególne profile omawianego pojęcia w odniesieniu do konkretnych obiektów wartościowanych w Konstytucji można podzielić na trzy aspekty: dobro jednostki, grupy i państwa. O dobru jednostki traktuje art. 25 ust. 3 dotyczący współpracy państwa i kościoła:

Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

Mimo tego, że przywołany artykuł odnosi się do relacji między dwiema strukturami (państwem i kościołem), przedmiotem troski

¹³ Zdaniem Artystotelesa „Powiedzieć, że istnieje, o czymś, czego nie ma, jest fałszem. Powiedzieć o tym, co jest, że jest, a o tym, czego nie ma, że go nie ma, jest prawdą”, zob. J. Łukasiewicz, *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa*, Warszawa 1978, s. 18.

¹⁴ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. T. Zgólkowa, t. 32, Poznań 2001, s. 266–267.

¹⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. S. Dunaj, t. 2, Warszawa 1999, s. 142.

¹⁶ Zob. E. Malinowska, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole 2004, s. 129.

¹⁷ Tamże, s. 129–130.

państwa jest tu również dobro człowieka. Wyrazem tej troski jest dbałość o dobro grupy, wspólnoty, w której każda jednostka musi funkcjonować.

Zdecydowana większość wypowiedzi ustrojodawcy odnosi się do dobra wspólnoty. W preambule pojawia się wyrażenie „dobro Rodziny Ludzkiej”, ze względu na które winno się podtrzymywać współpracę ze wszystkimi krajami. Ustrojodawca wpisuje adresatów dokumentu, obywateli III Rzeczypospolitej, w ramy całej ludzkości, nadając tym samemu dobru status ogólnoludzki. W dalszej części dokumentu uwaga prawodawcy zostaje skierowana na dobro ogółu rozumiane wąsko jako dobro wspólnoty obywatelskiej i polskiego społeczeństwa. Innym punktem widzenia, choć pokrewnym poprzednio omówionemu, jest dobro publiczne. W Konstytucji chroni się je poprzez ograniczenie prawa do strajku – mówi się o tym w art. 59 ust. 3:

Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go (...).

Prawodawca nie precyzuje, co ma na myśli, gdy używa określenia „dobro publiczne”, ale kontekst użycia tego wyrażenia może wskazywać na ochronę bezpieczeństwa ludzi lub dbanie o nienaruszenie mienia publicznego.

Interesującym sposobem widzenia dobra jako wartości jest dobro obywateli. Pojawia się ono w artykułach ustawy zasadniczej (art. 104 ust. 2, 130 i 151), które nakazują złożenie przez polityka odpowiedniego przyrzeczenia przed objęciem przez niego urzędu prezydenta, prezesa i wiceprezesa rady ministrów, ministra lub posła. Ochrona dobra obywateli przybiera wówczas następującą formę:

Uroczycie ślubuję rzetelnie i sumiennie wykonywać obowiązki wobec Narodu, strzec suwerenności i interesów Państwa, czynić wszystko dla pomyślności Ojczyzny i dobra obywateli, przestrzegać Konstytucji i innych praw Rzeczypospolitej Polskiej.

Z tego, że ochrona tej wartości jest elementem ślubowania składanego przez najważniejsze osoby w państwie, wynika, że dobro obywateli zajmuje szczególne miejsce w hierarchii konstytucyjnych wartości. Sąsiedztwo wyrażenia predykatywnego „czynić wszystko” za-

wierającego kwantyfikator ogólny („wszystko”) podkreśla rangę obiektów, do których odnosi się wyrażone za jego pomocą zapewnienie. W przytoczonym artykule słowa „dobro” i „pomyślność” są synonimami.

Podobnie brzmią ślubowania złożone przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i osoby należące do Rady Ministrów:

Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [Prezesa Rady Ministrów, wiceprezesa Rady Ministrów, ministra – E.G.], uroczyste przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem.

Pojęcie dobra pojawia się w Konstytucji także w odniesieniu do rodziny. Troska o nią przejawia się w ochronie tworzących ją osób i relacji. Z artykułu 71 ustępu 1 wynika, iż operując pojęciem, dobra prawodawca ma na uwadze aspekt ekonomiczny i socjalny: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny”.

Innymi przestrzeniami przejawiania się dobra w Konstytucji są państwo i Ojczyzna. Postulat ich ochrony uzewnętrznia się w preambule oraz w artykułach: 85, 113, 130 i 151 Konstytucji i wiąże się z troską o pomyślność przestrzeni zarówno politycznej, jak i kulturowej:

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, (...) ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (...).Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.
(Preambula)

Art. 85. 1 Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny. (...)

Art. 113 Posiedzenia Sejmu są jawne. Jeżeli wymaga tego dobro państwa, Sejm może bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów uchwalić tajność obrad.

Interpretacja pojęcia ‘dobro’ ujęta w ustawie zasadniczej jest zgodna z ogólną definicją leksemu „dobro”, w której wskazuje się takie elementy jego znaczenia, jak: ‘to, co pomyślne’, ‘to, co poży-

teczne', 'to, co wartościowe'¹⁸. Poza tym profilem leksykografowie podkreślają także moralny aspekt dobra. Ujawnia się on w następujących charakterystykach: 'to, co jest cenione w kodeksie moralnym człowieka', 'chęć pomagania innym', 'życzliwe nastawienie do świata', 'wrażliwość na czyjeś cierpienie'¹⁹, 'to, co jest zgodne z zasadami moralności, etyki i religii'²⁰.

Polska Konstytucja aktualizuje zarówno transcendentny, jak i społeczny wymiar omawianej wartości. Prawodawca skupia się jednak na konkretnych działaniach, które mają zapewnić realizację dobra pojmowanego jako pomyślność człowieka, grupy obywatelskiej i państwa.

Piękno

W przeciwieństwie do wartości współtworzących kategorię dóbr uniwersalnych leksem ten nie został szczegółowo zaprezentowany w badanym tekście. Piękno pojawia się w Konstytucji wyłącznie jako element klasycznej triady wartości, nie zostało przez ustrojodawcę w żaden sposób skonkretyzowane.

Definicje słownikowe nazwy „piękno” nie podają szczegółów, które pomogłyby zrekonstruować sposób rozumienia wartości przez prawodawcę. Leksykografowie podkreślają, iż „piękno” znaczy tyle, co ‘szczególna wartość moralna’²¹. Poza aspektem etycznym w definicjach ujawnia się także sens estetyczny „piękna” określane jako ‘zespół cech wywołujących przyjemne wrażenia estetyczne’²², ‘zespół cech (...), który sprawia, że coś się podoba, budzi bezinteresowny zachwyt’²³ czy ‘zespół cech wywołujących przyjemne wrażenia estetyczne’²⁴. Przywołane elementy definicji hasła „piękno” odsyłają do subiektywnie ocenianych cech estetycznych obiektów oraz do niesprecyzowanej

¹⁸ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1965, s. 164; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 8, Poznań 1996, s. 418; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1, Warszawa 2003, s. 625.

¹⁹ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1, Warszawa 1999, s. 175.

²⁰ *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, online, <http://wsjp.pl>, dostęp: 18.02.2017.

²¹ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 6, Warszawa 1964, s. 364; *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 2, Warszawa 1999, s. 42; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 28, Poznań 2000, s. 349.

²² *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 28, dz. cyt.

²³ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 6, dz. cyt.

²⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 2, dz. cyt.

wartości moralnej. Ochrona tej wartości w Konstytucji w pewnym sensie może przejawiać się w dbałości o teksty kultury oraz wolność ich tworzenia i odbioru.

Sprawiedliwość

Można przypuszczać, iż ta niepochoząca z klasycznej triady wartość znalazła się wśród ogólnoludzkich dóbr ze względu na jej związek z prawem – jednym z filarów funkcjonowania państwa jako struktury politycznej²⁵. Sprawiedliwość jest miernikiem słuszności postępowania władz i obywateli. Podniesienie jej do rangi wartości ogólnoludzkiej, kanonicznej podkreśla wysoki status demokratyczności ustroju Rzeczypospolitej, który oparty jest na rządach prawa. Poza wymiarem uniwersalnym sprawiedliwość przybiera w ustawie zasadniczej postać prawnego terminu „sprawiedliwość społeczna” rozumianego jako ‘przyznanie jednostce należnych jej praw zgodnie z zasadami demokracji’²⁶. Sprawiedliwość społeczna, interpretowana w kategoriach egalitaryzmu i wolności, należy do wartości fundamentalnych dla funkcjonowania Rzeczypospolitej jako struktury politycznej. O wysokiej kwalifikacji omawianego dobra świadczy uznanie go za zasadę realizowaną przez państwo polskie, które w myśl artykułu drugiego „urzeczywistnia zasady sprawiedliwości społecznej”. Społeczna perspektywa sprawiedliwości wiąże się także z jej aspektem prawnym. Artykuł 45 ust. 1 głosi, że „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy”. W tym rozumieniu sprawiedliwość oznaczałaby ‘działanie zgodne z przyjętymi w państwie zasadami prawa i równe traktowanie obywateli podług tych zasad’ [wyjaśnienie własne – E.G.]. Konstytucyjna sprawiedliwość kojarzona jest także z ponoszeniem odpowiedzialności karnej za złamanie reguł prawnych obowiązujących w państwie. O wysokiej ocenie tej wartości świadczy również to, iż jej realizacja nie podlega ograniczeniu nawet w czasie trwania stanu wojennego i wyjątkowego. Podobny brak ograniczeń dotyczy ponoszenia odpowiedzialności karnej za działanie wbrew sprawiedliwości i prawu (art. 233 ust.1).

Konstytucyjne rozumienie nazwy „sprawiedliwość” jest konkretyzacją ogólnego jej pojmowania ujętego w opisach leksykograficznych.

²⁵ Por. Z. Stawrowski, *Aksjologia i duch Konstytucji III RP*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4, s. 49–64.

²⁶ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3, Warszawa 2003, s. 1349.

W słownikach hasło „sprawiedliwość” objaśniane jest jako: ‘uczciwe, prawe postępowanie’, ‘obiektywizm’, ‘bezsronność’²⁷. Nieczęsto podkreślany jest moralny sens sprawiedliwości – odwołuje się do niego Halina Zgólkowa, która formułuje następującą definicję: ‘wszystko, co jest zgodne z przyjętymi w danej społeczności zasadami etycznymi’²⁸.

3. Semantyka nazw wartości uniwersalnych w opinii respondentów²⁹

Osobną kwestię stanowi to, jak ankietowani rozumieją nazwy uniwersalnych wartości konstytucyjnych. W celu skonfrontowania konotacji potocznych tych nazw ze znaczeniami tekstowymi umieściłam w kwestionariuszu pytanie: „Jakie obiekty, zjawiska lub zachowania kojarzą Ci się z takimi wartościami, jak prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość”³⁰. Wynik badania prezentuję poniżej w postaci potocznych charakterystyk semantycznych nazw wartości uniwersalnych³¹.

Prawda

Z wypowiedzi respondentów wylania się lista piętnastu hasel i wyrażań charakteryzujących omawianą wartość: „szczerłość” (80 powtórzeń), „sąd” (29), „rodzina” (23), „sprawiedliwość” (11), „zaufa-

²⁷ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 8, Warszawa 1966, s. 626; *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 2, Warszawa 1999, s. 342; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3, Warszawa 2003, s. 1349.

²⁸ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 40, Poznań 2003, s. 78.

²⁹ Semantyce nazw wartości w ich ujęciu potocznym poświęcona jest praca pod redakcją Jerzego Bartmińskiego pt. *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin 2006.

³⁰ Tak sformułowane pytanie pozwoli wydobyc językowy obraz wartości absolutnych (podstawowych), które trudno opisać inaczej niż poprzez odniesienie ich do ludzkiego doświadczenia. Lista wartości ujętych w przytoczonym pytaniu jest dłuższa i obejmuje także: wolność, niepodległość, równość, bezpieczeństwo, godność, moralność i poczucie tożsamości.

³¹ Opisy semantyczne wynikające z wypowiedzi ankietowych mają z konieczności charakter skrótowy, w ramach artykułu trudno bowiem dokonać szczegółowej analizy znaczeń. Lista hasel i charakterystyk nazw wartości uniwersalnych obejmuje: 53 jednostki kojarzone z nazwą „prawda”, 71 jednostek związanych z nazwą „dobro”, 53 jednostki charakteryzujące nazwę „piękno” oraz 54 jednostki odnoszące się do nazwy „sprawiedliwość”.

nie” (9), „przyjaciół” (9), „uczciwość” (7), „religia” (7), „Bóg” (7), „zależy od punktu widzenia” (6), „przyjaźń” (6), „rodzice” (6), „ewangelia” (5), „dziecko” (5), „zgoda ze sobą” (5).

Prawda jako dobro kojarzona jest z obiektami należącymi zarówno do sfery sacrum, jak i profanum; nie jest postrzegana jednoznacznie ani jako wartość absolutna, ani relatywna. Konotacje potoczne analizowanej nazwy skupione są wokół konkretnych zjawisk w rzeczywistości, będących nośnikiem prawdy. Ankietowani upatrują tej wartości przede wszystkim w określonych postawach i zachowaniach wobec innych ludzi i siebie. Do zachowań ściśle związanych z komunikowaniem prawdy i prezentowaniem postawy świadczącej o rzetelności należą szczerść i uczciwość. Semantycznie skorelowany z leksemami „szczerść” i „uczciwość” jest wyraz „zaufanie” oznaczający ‘przekonanie, że czyjeś słowa, informacje są prawdziwe’³². Interesująca wydaje się charakterystyka wskazująca na to, że prawda przejawia się nie tylko w stosunku podmiotu do osób postronnych, lecz także do samego siebie – według respondentów takie rozumienie prawdy mieści się w wyrażeniu „zgoda z samym sobą”. Nośnikami prawdy są też osoby (oraz grupy osób) i związane z nimi relacje. Respondenci uznali, że z prawdą wiążą się takie osoby i mikrospołeczności, jak: dziecko, przyjaciel, rodzice i rodzina. Powiązanie prawdy z wartościami rodzinnymi nie jest zaskakujące – w polskiej (i europejskiej) kulturze rodzina jest podstawową jednostką społeczną. Rodzina to pierwsze najbliższe otoczenie człowieka, grupa osób zaufanych, na których można polegać. Dodatkowo leksem „dziecko” niewolny jest od kulturowych skojarzeń z tym, co autentyczne, szczerze, niewinne, naturalne. Co ciekawe, studenci nie wskazali miłości (uczucia i relacji międzyludzkiej) jako nośnika prawdy, lecz za nośnik ten uznali przyjaźń. Prawda jest też potocznie kojarzona ze sprawiedliwością i normami, o czym świadczy wielokrotne wskazanie sądu jako instytucji chroniącej tę wartość. Za prawdą kryje się więc autorytet w postaci sędziów, którzy określają, co leży w granicach prawdy (i w domyśle – sprawiedliwości), a co poza nią wykracza. Oprócz konotacji związanych z przyziemnymi obiektami rzeczywistości w wypowiedziach respondentów pojawiają się także inne skojarzenia, świadczące o tym, że

³² *Słownik języka polskiego PWN*, hasło: „zaufanie”, online: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/zaufanie.html>, dostęp: 20.02.2017.

prawda bywa przez studentów postrzegana jako wartość wiązana ze świętością. W tym kontekście wartość ta zyskuje wymiar ponadczasowy i ponadludzki; przysługują jej takie cechy, jak wieczność, niezmiennosc i (w pewnym sensie) niepoznawalność. Do takiej interpretacji skłaniają następujące zjawiska kojarzące się respondentom z prawdą: Bóg, ewangelia, kościół. Przypisanie prawdzie boskiej proveniencji lokuje tę wartość w kategorii dóbr najwyższych, sakralnych, tym samym niepodważalnych. W religijnym obrazie świata dominuje przekonanie, że nośnikami świętości są odpowiednie instytucje (kościół) i teksty czy księgi (ewangelia) przekazujące, według wyznawców, wolę Boga.

Prawda jest postrzegana przez ankietowanych zarówno jako dobro absolutne, jak i relatywne. O absolutnym charakterze tej wartości świadczy jej powiązanie z innymi kategoriami aksjologicznymi z rzędu sakralnych i uniwersalnych, przede wszystkim z Bogiem i sprawiedliwością. Pozostałe konotacje ujawniają względność tej wartości, na co wskazują m.in. takie wypowiedzi, jak: „zgoda ze sobą” (prawda jest tu zależna od postawy człowieka wobec świata) czy „zależy od punktu widzenia”.

Dobro

Jak wynika z przeprowadzonej ankiety, wartość ta kojarzona jest przede wszystkim z określonymi działaniami w sferze społecznej lub w najbliższym otoczeniu oraz z konkretnymi osobami. W rankingu wypowiedzi mających nie mniej niż 5 powtórzeń zabrakło charakterystyk odnoszących się do sfery sacrum i do innych wartości absolutnych. Lista określeń konotowanych przez nazwę „dobro” jest następująca³³: „pomoc” (94), „rodzina” (24), „miłość” (16), „bezinteresowność” (14), „akcje charytatywne” (11), „dom” (10), „mama” (8), „człowiek” (7), „uprzejmość” (7), „szacunek” (7), „wolontariat” (7), „przyjaciel” (6).

Analizowana wartość w opinii respondentów przejawia się w zachowaniach określonych wspólnym mianem „pomoc”, związanych ze wspieraniem drugiego człowieka w trudnej sytuacji. Z leksemem „pomoc” semantycznie skorelowane są nazwy pewnych postaw człowieka wobec innych ludzi, takie jak „uprzejmość”, „szacunek” i „bezinteresowność”. Interpretacja semantyczna tej grupy wyrazów pozwa-

³³ Podaję w kolejności od największej do najmniejszej liczby wskazań.

la na zrekonstruowanie potocznego znaczenia słowa „dobro”, w którym mieszczą się następujące informacje³⁴: ‘praca na rzecz innych’, ‘ulawienie komuś czegoś’, ‘wykonanie wysiłku na rzecz innej osoby’ („pomoc”), ‘uznanie kogoś za osobę wartościową’ („szacunek”), ‘traktowanie kogoś z zachowaniem zasad etykiety, grzeczności’ [objaśnienie moje – E.G.], („uprzejmość”), ‘działanie na rzecz innych wolne od oczekiwania zysku’ [objaśnienie moje – E.G.], („bezinteresowność”). W świetle przytoczonych objaśnień dobro jawi się jako wartość ogólnospoleczna, urzeczywistniająca się w trosce o drugiego człowieka, w działaniach mających pozytywne skutki dla otoczenia. Obraz ten uzupełniają inne hasła – nazwy działań i instytucji, wskazane przez respondentów jako charakterystyczne dla dobra: „wolontariat”, „akcje charytatywne”, „kościół”. Aktywności i podmioty ukryte za tymi nazwami wiążą się z niesieniem bezinteresownej pomocy tym, którzy jej potrzebują, stanowią więc realizację wskazanych wcześniej postaw i zachowań.

Ostatnią grupą określeń związanych z dobrem, są „osoby i relacje”. Zgodnie z opinią ankietowanych z dobrem kojarzy się człowiek, zwłaszcza ktoś, kto należy do najbliższego otoczenia. Relacja bliskości jako ważny czynnik lokalizowania dobra jest odzwierciedlona w hasłach: „rodzina”, „mama”, „dom”³⁵, „przyjaciół”. Ważna w tym kontekście jest także „miłość” denotująca zarazem uczucie i związek z drugim człowiekiem.

Z konotacji potocznych nazwy „dobro” przywołanych w ankietach wynika, że denotowana wartość ujmowana jest w kategoriach społeczno-pragmatycznych, nie zaś sakralnych czy duchowych. Dobrem, zdaniem respondentów, jest humanitarne postępowanie, zaś jego nosicielami są przede wszystkim instytucje pomocowe oraz osoby z najbliższego otoczenia.

Piękno

„Piękno” zostało scharakteryzowane za pomocą kilku leksemów dających się podzielić na określone kategorie: „natura” (49), „sztuka” (60), „kobieta” (21), „przyroda” (20), „muzyka” (13), „estetyka” (10),

³⁴ Cytowane objaśnienia pochodzą ze *Słownika języka polskiego PWN*, dz. cyt.

³⁵ W moim przekonaniu słowo „dom” w kontekście aksjologicznym oznacza nie tyle miejsce, budynek, co przyjazną atmosferę i poczucie bezpieczeństwa zapewniane przez osoby ten dom tworzące.

„muzeum” (8), „wygląd zewnętrzny” (7), „dobro” (7), „krajobraz” (7), „moda” (6), „malarstwo” (5), „literatura” (5), „teatr” (5).

Wymienione leksemy denotują elementy rzeczywistości związane z dwiema sferami: naturą i kulturą. Wiele wskazuje na to, że respondenci wiążą piękno z estetyką, tym, co ładne, co się podoba, co wzbudza zachwyt. Do leksemów, których denotaty spełniają wymienione kryteria, zdaniem respondentów należą: „natura”, „przyroda” i „krajobraz”. Ich znaczenie związane jest z otoczeniem bliskim człowiekowi. Zachwyt nad pięknem świata wynika być może ze spektakularności i potęgi pewnych zjawisk (burz, huraganów, trzęsień ziemi); możliwe też, że powodem uznania przyrody za piękno jest jej niepowtarzalność i tajemniczość. Powiązanie wartości absolutnej z przyrodą wskazuje na wysoką waloryzację natury jako czegoś, co zawiera w sobie wyższy pierwiastek aksjologiczny. Elementem stojącym w pewnej sprzeczności z naturą jest kultura rozumiana jako katalog norm, zachowań, sztuk wykreowanych przez człowieka na potrzeby własne i społeczności. Wypowiedzi respondentów łączące piękno z kulturą odnoszą się do kilku elementów. Przede wszystkim do sztuki jako takiej oraz sztuk szczegółowych. Ankietowani wymieniają nazwy takich zjawisk, jak: „sztuka” (w rozumieniu ogólnym), „muzyka”, „malarstwo”, „literatura”. Są to określenia wytworów ludzkiego talentu, danego artystom, co prawda, w sposób naturalny, lecz szlifowanego w toku ciężkiej, trwającej latami pracy. Piękno zatem tkwi nie tylko w człowieku jako części natury, lecz także w efektach pewnych jego działań. W obręb kategorii kultury włączyłam także nazwy miejsc kojarzonych z prezentowaniem sztuk: „teatr”, „muzeum”. Interesujące wydaje się to, że poza sztuką pojmowaną jako coś wykwintnego, danego wybranym, ankietowani z wartością piękna skojarzyli także przyziemne elementy kultury, takie jak moda czy wygląd zewnętrzny, których ocena estetyczna zależy przecież od aktualnie dominującego trendu. Piękno w ujęciu potocznym kojarzy się zarówno z niepowtarzalną naturą, względnie trwałą sztuką, jak z przemijalną modą będącą owocem upodobań. Poza wskazanymi konotacjami respondenci ujawnili jeszcze dwie, które wyróżniają się na tle przywołanych kategorii. Pierwszą z nich jest kobieta – *nomem omen* pleć piękna, uosobienie urody i wdzięku. Ankietowani posłużyli się jedną ze stereotypowych wizji kobiety, osoby pojawiającej się choćby w reklamie czy mediach w roli swoistej ozdoby. Drugą natomiast jest skojarzenie pięk-

na z dobrem³⁶. Współwystępowanie i przenikanie się różnych wartości absolutnych jest naturalne – wartości nie istnieją w próżni, lecz funkcjonują obok siebie, ich drogi często się splatają. Jak widać nie tylko w teoretycznych rozważaniach, lecz także w empirycznie pozyskanych potocznych konotacjach nazw wartości, związki te są dostrzegalne.

Sprawiedliwość

Ostatnią z analizowanych kategorii aksjologicznych jest sprawiedliwość charakteryzowana w ankietach przez następujące leksemy i wyrażenia: „sąd” (117), „prawo” (25), „Bóg” (11), „równość”, „zaniechanie tej wartości”, „równouprawienie” (7), „państwo” (6).

Wartość ta zdaniem respondentów przejawia się przede wszystkim w równym (takim samym) traktowaniu wszystkich ludzi – o takim jej pojmowaniu świadczy obecność wśród charakterystyk dwu leksemów mających w swym znaczeniu komponent semantyczny ‘jednakowość’³⁷: „równość” i „równouprawienie”. Jak wynika z analizy wypowiedzi ankietowych, poszanowania i realizacji sprawiedliwości studenci upatrują w określonych instytucjach i normach. Kluczowe są w tym kontekście organa władzy, a także ustanawiane przez rządzących prawo. Sprawiedliwość okazuje się zatem jedyną wartością uniwersalną, która (w opinii badanych) nie przejawia się w spontanicznych, solidarnych zachowaniach, lecz musi być w pewien sposób narzucona przez polityków, sędziów i normy prawne. Postawa ta jest być może potwierdzeniem słuszności obserwacji Waldemara Furmanka, który stwierdza, że „zagadnienie konieczności (...) realizacji wymagań norm wiąże się z sensem wartości, przeświadczeniem osoby o ich koniecznej obecności. W ten sposób i w tym znaczeniu doświadczenie wartości przyjmuje charakter doświadczenia deontologicznego”³⁸.

Ankietowani wiążą sprawiedliwość nie tylko z ogólnoludzkimi zachowaniami, lecz także z Bogiem, czyniąc ją wartością absolutną. W transcendentnym ujęciu wartość ta osiąga wymiar świętości, stoi

³⁶ Ideal łączący piękno fizyczne z dobrocią ducha, czyli cnotą moralną był wyznawany w starożytnej Grecji jako kalokagatia (Zob. *Encyklopedia PWN*, online: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kalokagatia;3919374.html>, dostęp: 21.02.2017).

³⁷ Podaję za: *Słownik języka polskiego PWN*, online: sjp.pwn.pl, dostęp: 22.02.2017.

³⁸ W. Furmanek, dz. cyt. (zob. R. Ingarden, dz. cyt., s. 44).

więc na najwyższym szczeblu aksjologicznej hierarchii. Wobec licznej reprezentacji potocznych charakterystyk nazwy „sprawiedliwość” świadczących o konieczności ochrony prawnej denotowanego przez nią dobra, zwrócenie uwagi przez młodych ludzi na sakralny wymiar tej wartości wynika być może z potrzeby uznania jej za stałą i obiektywnie istniejącą kategorię aksjologiczną.

4. Podsumowanie

Przytoczona analiza nazw wartości uniwersalnych umieszczonych w Konstytucji oraz konotacji potocznych tych nazw pozwala na udzielenie odpowiedzi na pytanie postawione we wprowadzeniu: czy nazwy konstytucyjnych wartości uniwersalnych są przez prawodawcę i respondentów rozumiane w zbliżony sposób?

Autorzy ustawy zasadniczej ograniczyli zasób chronionych ogólnoludzkich dóbr do czterech kategorii: prawdy, dobra, piękna i sprawiedliwości. Studenci zaś wyróżnili kilkanaście wartości o zróżnicowanej kwalifikacji (wśród nich znalazły się m.in. dobra społeczne, osobiste, moralne, materialne). Semantyka pewnych nazw wartości wskazanych przez respondentów łączy się z profilami znaczeniowymi kategorii ujętych w ustawie zasadniczej. Podobieństwo to, na kilku przykładach, obrazują w tabeli:

Wartość uniwersalna	Profile konstytucyjne	potocznie kojarzone kategorie ³⁹
prawda	– wiedza o świecie (wykształcenie, nauka), – znajomość dziejów Polski	– wiedza, – wykształcenie, – mądrość
dobro	– dobro jednostki, – dobro wspólnoty	– dobro własne, – wspólnota, – pomoc, wsparcie, poświęcenie
piękno	– wolność twórczości artystycznej	– kultura
sprawiedliwość	– sprawiedliwość społeczna, – sprawiedliwość karna	– równość, równouprawnienie, – prawo, sąd

³⁹ Sposoby rozumienia zaprezentowane w tej części tabeli nie stanowią pełnej listy wypowiedzi respondentów, lecz jedynie te, które są semantycznie zbliżone z konstytucyjnymi profilami analizowanych pojęć aksjologicznych.

Podstawową różnicą między oboma źródłami jest to, że w Konstytucji dobra uniwersalne są widziane przede wszystkim jako pewne byty abstrakcyjne, ankietowani zaś rozumieją je bardzo konkretnie jako określone działania, postawy czy osoby. Mimo to uznać można, że potoczne ujęcie katalogu wartości uniwersalnych jest zbliżone do ich konstytucyjnego zbioru.

Między konstytucyjnym i potocznym ujęciem wartości istnieją oczywiste podobieństwa, wynikające z funkcjonowania prawodawcy i respondentów w tej samej przestrzeni językowo-kulturowej, oraz równie oczywiste różnice, których przyczyną jest chociażby odmienny cel komunikacyjny realizowany przez autorów badanych źródeł. Inne są też funkcje obu badanych komunikatów. Z analizy porównawczej poszczególnych kategorii aksjologicznych można wyciągnąć kilka wniosków.

Desygnat nazwy „prawda” tylko przez ustrojodawcę jest pojmowany jako abstrakcyjna, bliżej nieokreślona idea. Respondenci przywoływali skonkretyzowane charakterystyki tej nazwy, odnosili ją do takich zjawisk, jak przyjaźń czy zaufanie. W Konstytucji prawdę odnosi się do społeczno-politycznego wymiaru (wiedza o świecie, przymusowa edukacja), podczas gdy w ankietach ujawnił się jej wymiar indywidualny („zgoda ze sobą”), osobisty („przyjaciół”, „rodzina”) i międzyludzki („szczerłość”).

Nazwa „dobro” pojmowana jest przez ustrojodawcę m.in. jako pomyślność państwa i obywateli. W Konstytucji podkreśla się potrzebę współpracy między instytucjami dla dobra społeczeństwa. Taki sposób rozumienia tej kategorii nie występuje w ankietach. Uwypukla się w nich przede wszystkim społeczny i etyczny aspekt tej wartości. Respondenci zwracają uwagę głównie na bezinteresowną pomoc innym ludziom i potrzebę organizowania akcji charytatywnych. W podobnym duchu wypowiada się również prawodawca, gdy pisze o „dobru Rodziny Ludzkiej”.

Leksem „piękno” w ustawie zasadniczej jest niemal niescharakteryzowany. Możliwym tropem semantycznym wydaje się powiązanie desygnowanej nim wartości z wolnością twórczości artystycznej. Uprawnienie to wskazywałoby wówczas na rozumienie piękna w kategoriach kultury i sztuki. Konotacje potoczne nazwy „piękno” dotyczą również sfery kulturowej i wytworów ludzkiego talentu. Ponadto

ankietowani powiązali piękno ze sferą przyrody, o czym w Konstytucji nie ma mowy.

Nazwa „sprawiedliwość” zarówno w Konstytucji, jak i w wypowiedziach ankietowych charakteryzowana jest przez pryzmat sądu i norm prawnych. Podmiotem decydującym o tym, co jest sprawiedliwe, uznawanym przez oba źródła, jest państwo. W ustawie zasadniczej dodatkowo pojawia się termin „sprawiedliwość społeczna”, którego semantyka bliska jest konotacjom potocznym: ‘równość’ i ‘równouprawienie’.

Jadwiga Puzynina, wybitna badaczka języka wartości, zauważa, że niebezpiecznie jest mówić o wartościach uniwersalnych, jeśli nie odnoszą się one do potrzeb fizjologicznych lub psychicznych człowieka⁴⁰. Teza ta sprawdza się na poziomie globalnym. Wydaje się, że w granicach konkretnej kultury można wyodrębnić kilka kategorii uznanych przez jej przedstawicieli za ogólnoludzkie i im wspólne. Analizowane tu znaczenia tekstowe i konotacje konstytucyjnych nazw wartości uniwersalnych wskazane przez respondentów są podobne, co świadczy o ich zbliżonej interpretacji prawnej i potocznej. Za tymi znaczeniami kryje się określony obraz świata, zatem podobieństwo semantyczne omawianych kategorii aksjologicznych w obu źródłach wskazuje także na zbieżność światopoglądów reprezentowanych przez badane podmioty.

⁴⁰ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 39.

Bibliografia:**Źródło:**

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. z 1997 roku, nr 78, poz. 483.

Literatura:

Choduń A., *Język prawny a język potoczny*, w: *Język, prawo, społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 77–86.

Furmanek W., *Niektóre problemy związane z procesami urzeczywistniania wartości*, w: *Wartości w pedagogice. Urzeczywistnianie wartości*, red. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2015, s. 42–60.

Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987.

Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych, red. J. Bartmiński, Lublin 2006.

Łukasiewicz J., *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa*, Warszawa 1978.

Malinowska E., *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole 2004.

Mastalski R., *Wykładnia językowa w interpretacji prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 1999, nr 8, s. 3–9.

Piechowiak M., *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa*, w: *Synteza prawa polskiego od 1989 roku*, red. T. Guz i in., Warszawa 2013, s. 39–70.

Pieńkos J., *Podstawy jurslingwistyki*, Warszawa 1999.

Piotrowski R., *Powiązanie wartości społecznych i obywatelskich w Konstytucji RP*, online: <http://przegląd-socjalistyczny.pl/debaty-redakcyjne/32-debata/414-powiazanie-wartosci-spoecznych-i-obywatelskich-w-konstytucji-rp>, dostęp: 18.02.2017.

Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.

Stawrowski Z., *Aksjologia i duch Konstytucji III RP*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4, s. 49–64.

Stawrowski Z., *Aksjologiczne podstawy Konstytucji*,

online: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12180269390.pdf>, dostęp: 3.09.2015.

Szczepankowska I., *Polszczyzna wobec wymagań komunikacyjnych współczesnego społeczeństwa*, w: *Język polskiego prawa: nowe wyzwania*, red. D. Kondratczyk-Przybylska, A. Niewiadomski, E. Walewska, Warszawa 2016, s. 231–241.

Winczorek P., *Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Problem aksjologii*, „Przegląd Sejmowy”, nr 4/1996, s. 12.

Słowniki i encyklopedie:

Encyklopedia PWN, online: <http://encyklopedia.pwn.pl>, dostęp: 21.02.2017

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. T. Zgólkowa, t. 8, Poznań 1996; t. 32, Poznań 2001, t. 40, Poznań 2003.

Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1965; t. 6, Warszawa 1964; t. 8, Warszawa 1966.

Słownik języka polskiego PWN, online: <http://sjp.pwn.pl>, dostęp: 20.02.2017.

Słownik współczesnego języka polskiego, red. S. Dunaj, t. 1, 2, Warszawa 1999.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. 1, 3, Warszawa 2003.

Wielki słownik języka polskiego, red. P. Żmigrodzki, online: <http://wsjp.pl>, dostęp: 18.02.2017.

Streszczenie

Artykuł dotyczy nazw konstytucyjnych wartości uniwersalnych: „prawdy”, „dobra”, „piękna” i „sprawiedliwości”. W tekście dokonano porównania tekstowych znaczeń przywołanych nazw z ich potocznymi konotacjami. Celem tego zestawienia jest wskazanie podobieństw i różnic w pojmowaniu wartości uniwersalnych przez prawników i młodych użytkowników języka. Materiał tekstowy pozyskano z Konstytucji z 1997 roku, leksykę potoczną zebrano na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego wśród studentów białostockich uczelni. Analiza obu źródeł wykazała wysoki stopień zbieżności między prawnym i potocznym pojmowaniem prawdy, dobra, piękna i sprawiedliwości. Prawda zarówno przez prawodawcę, jak i ankietowanych rozumiana jest w kategorii wiedzy. Dodatkowo w ankietach ujawniła się osobista i międzyludzka perspektywa tej wartości związana m.in. ze szczerością i zgodą z samym sobą. Dobro w obu wypadkach związane jest z pomyślnością człowieka i wspólnoty. Prawodawca podkreśla jednak państwowy i obywatelski wymiar tej wartości, ankietowani zaś społeczny i etyczny. W Konstytucji i w ankietach piękno kojarzone jest z kulturą (przez ustawodawcę – z wolnością twórczości artystycznej, przez studentów – z różnymi rodzajami sztuki, z modą). Ponadto respondenci wiążą tę wartość z naturą – takie skojarzenie nie pojawia się w ustawie zasadniczej. Sprawiedliwość w obu badanych źródłach łączona jest z instytucją sądu i normami prawnymi, a także z równością.

Słowa kluczowe: wartości uniwersalne, prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość

Names of universal values in the Polish Constitution – textual meanings vs. folk connotations

Summary

The article focuses on the names of universal constitutional values, i.e. “truth”, “goodness”, “beauty” and “justice”. The Author compares textual meanings of the values under scrutiny to their “folk” connotations present in the ordinary, everyday language with the aim to show similarities and differences in the way universal values are understood by lawyers and young language users. The material for linguistic studies was taken from the text of the Polish Constitution dated 1997, while colloquial vocabulary was obtained from questionnaires (empirical study was conducted among students of Białystok universities). The analyses of both sources revealed high degree of similarity between the legal and folk understanding of truth, goodness, beauty and justice. Lawyers and respondents of the survey see truth in terms of knowledge. Additionally, questionnaires revealed a personal and interpersonal dimension of truth, that is connected with, for example, sincerity and being in harmony with oneself. Goodness – in both cases – is associated with wellbeing of individuals and a community. However, the legislator emphasize the civil and civic aspect of the value in question, whereas the respondents focus on the social and ethical dimensions. In the Constitution and the questionnaires, beauty is connected with culture. While the legislator highlights the artistic freedom of artistic, the respondents think about fine arts and fashion. Interestingly, the participants of the study also relate beauty to nature, which association is not present in the Constitution. Justice, in both groups, is associated with courts of justice and legal norms, as well as with equality.

Key words: universal values, truth, goodness, beauty, justice.